

Euroopa Liidu liikmesriigina on Läti võtnud endale kohustuse minna eurole üle niipea, kui kõik vajalikud majandustingimused ühisraha kasutuselevõtuks on täidetud, st piisava majandusliku lähenemise taseme saavutamisel. Majanduslik lähenemine on oluline eeldus rahaliidu edukaks toimimiseks ja seega peavad ELi liikmesriigid enne euroalaga ühinemist tagama vastavuse Maastrichti kriteeriumidele: saavutama hinnastabiilsuse, riigi rahanduse stabiilsuse, euro vahetuskursi stabiilsuse ja pikaajaliste intressimäärade vahe vähenemise.

LÄTI VÄLJAVAATED MAASTRICHTI KRITEERIU- MIDE TÄITMISEKS

HELMŪTS ANCĀNS

Läti Panga rahapoliitika osakonna juhataja

Maastrichti kriteeriumid

- *Hinnastabiilsust* mõõdetakse kui **viimase 12 kuu tarbijahinna keskmist kasvu**, mis ei tohi ületada kolme madalaima inflatsiooniga ELi liikmesriigi inflatsioonitempot rohkem kui 1,5 protsendipunkti võrra.
- *Riigi rahanduse stabiilsus* tähendab, et **riigieelarve puudujääk ja valitsemissektori võlg** ei tohi ületada vastavalt 3% ja 60% SKPst.
- *Pikaajaliste intressimäärade vahe vähenemise kriteerium* tähendab, et **10 aastaste riigivõlakirjade keskmise tulususe määr** ei tohi 12 kuu jooksul ületada kolme madalaima intressitasemega ELi riigi keskmist rohkem kui 2 protsendipunkti võrra.
- *Vahetuskursi stabiilsuse* kriteerium näeb ette **osalemist vahetuskursimehhanismis ERM2** ilma tõsisemate probleemideta, mis põhiliselt tähendab seda, et vääring ei tohi euro suhtes devalveeruda. Vajadusel võidakse stabiilsuse hindamiseks kasutada ka teisi sobilikke näitajaid.

■ Balti riigid kavatsevad eurole üle ■ minna niipea kui võimalik

Läti valitsus on seadnud **euro kasutuselevõtu tähtjaks aasta 2008**, mis tähendab, et kriteeriumidele vastavuse hindamine võib toimuda 2007. aasta keskel. Et tagada vastavus vahetuskursi stabiilsuse kriteeriumile, sidus Läti keskpank lati euroga 1. jaanuaril 2005 ning 2. mail 2005 sai Läti ERM2 täieõiguslikuks osaliseks. Läti on võtnud ka ühepoolse kohustuse piirata vahetuskursi kõikumisvahemikku $\pm 1\%$ ga, säilitades nii finantsturgude jaoks juba tuttava kõikumisvahemiku.

Enamik teisi uusi ELi liikmesriike on samuti liitunud ERM2ga (Eesti, Leedu ja Sloveenia 28. juunil 2004; Küpros ja Malta Lätiga ühel ajal). Vastavalt lähenemisprogrammile aastateks 2004–2007 plaanib Slovakkia liituda ERM2ga 2006. aasta esimesel poolel. Ülejäänud uued liikmesriigid ei ole liitumistähtaega veel paika pannud. See sõltub suuresti nende riikide võimest tagada vastavus lähenemiskriteeriumidele, kuna nad kavatsevad ERM2s osaleda lühima võimaliku ajavahemiku ehk kahe aasta vältel.

■ Eelarvepuudujääk võib osutuda ■ tõsiseks probleemiks

Läti ega ka enamiku teiste uute liikmesriikide jaoks ei tekita intressimäära kriteeriumi täitmine probleeme. Kaalutletud majanduspoliitika elluviimine makromajandusliku stabiilsuse ja kiire majanduskasvu tagamiseks on oluliselt tugevdanud ettevõtete ja välisinvestorite kindlustunnet Läti majanduse suhtes. Selle tulemusel vastavad pikaajaliste riigivõlakirjade

**Läti ega ka
enamiku teiste
uute liikmes-
riikide jaoks
ei tekita
intressimäära
kriteeriumi
täitmine
probleeme.**

tulususe määrad Maastrichti kriteeriumile juba alates 2002. aasta aprillist. Enamik teisi uusi liikmesriike on samuti saavutanud nende määrade lähenemise euroala intressimääradele. See tähendab, et lähiaastatel pole neil riikidel probleeme intressimäära kriteeriumi täitmisega, seda muidugi juhul, kui nende majandus ei arene ebasoodsas suunas ega leia aset olulisi majandusšokke.

Uutel ELi liikmesriikidel võib tekkida **palju enam probleeme riigi rahanduse stabiilsuse kriteeriumi täitmisega**, iseäranis eelarvepuudujäägi hoidmisega alla 3% taseme. Valitsemissektori võlg on suhteliselt väike enamikus uutes liikmesriikides. Eelmisel aastal ületas see

60% SKPst vaid Küprose ja Malta puhul. Ungari valitsemissektori võlg oli kontrollväärtuse lähedasel tasemel ning eeldatavalt ei ületa see kontrollväärtust enne 2007. aastat.

Kuue ELi liikmesriigi (Malta, Poola, Ungari, Küprose, Slovakkia ja Tšehhi) eelarvepuudujääk aga ulatus 2004. aastal kontrollväärtuse tasemeni või ületas seda; seetõttu on stabiilsuse ja majanduskasvu pakti kohaselt alustatud neis maades ülemäärase puudujäägi likvideerimise protseduuri. Vastavalt lähenemisprogrammidele aastateks 2004–2007 võib ülaltoodud kriteerium põhjustada lähiaastatel jätkuvaid probleeme mitmes nimetatud riigis.

Lāti eelarvepuudujāķ on jāānud alla 3% taseme SKPst alates 2000. aastast. Sellele vaatamata on see mōnel aastal olnud kontrollvāārtusele ohtlikult lāhedal (2,8% 2000. aastal ja 2,7% 2002. aastal). Viimase kahe aasta jooksul on eelarvepuudujāķ olnud suhteliselt madal, 2004. aastal 0,5% SKPst.

Siiski ei saa jātta tāielikult kōrvale vōimalust, et teatud juhtudel vōib Lātil selle kriteeriumi tāitmisega tekkida raskusi. Esiteks prognoosib Lāti valitsus, vastavalt lāhenemis-programmile aastateks 2004–2007, sel aastal **mārkimisvāārses eelarvepuudujāāgi tōusu** (eriti eelneva aastaga vōrreldes) – kuni 1,6% SKPst – ning 2006. ja 2007. aastal on oodata vaid mōningast vāhenemist (vastavalt 1,5 ja 1,4%). Sealjuures on sellist arengut oodata ajavahemikul, mil SKP kasv on suhteliselt kōrge.

Teiseks **soodustab kiire majanduskasv ka eelarvetulu hūppelist kasvu**, nagu juhtus 2004. aastal, kui Lāti eelarvetulu suurenes ligi 21%. Kui aga majanduskasv aeglustub, ei suurene ka eelarvetulu nii kiiresti ning vōib tōsiste majandusšokkide korral isegi vāheneda.

Seevastu eelarvekulu vōib reageerida hoopis vastupidiselt. Majanduskasvu aeglustudes suurenevad vāljaminekud lisakulude (nt tōōtu abirahade vōi tōōtute ūmberkoolitamise) tarvis, kui kasvu pidurdumine toob kaasa suurema struktuurse tōōpuuduse. Suurt osa Lāti eelarvekasvust (2004. aastal veidi ūle 18%) kasutati tegelikult sellisteks meetmeteks, mis kahandavad vōimalusi eelarvekulusid paindlikult ja kiiresti vāhendada, kui see peaks vajalikuks osutuma. See tāhendab, et kui majanduskasv osutub tulevikus plaanitust madalamaks, ūletab tegelik eelarvepuudujāķ suure tōēnāosusega plaanitud puudujāāki, mis toob kaasa tōsiseid raskusi eelarvepuudujāāgi hoidmisel alla 3% SKPst. Nii aeglustas ka 1999. aasta Vene kriis Lāti majanduskasvu ning eelarvepuudujāķ kasvas aasta algul plaanitud 3,0% asemel 4,9%ni. **Kui majandus on tōusuteel, tuleks eelarvepuudujāāki seega vāhendada vōi plaanida eelarve ūlejāāgiga.** Nii jāāks valitsusele veidi manōōverdamisruumi, kui kasv osutub plaanitust aeglasemaks.

Valitsemissektori vōlg Lāti jaoks lāhiaastatel muret ei valmista.

Valitsemissektori vōlg ilmselt Lāti jaoks lāhiaastatel muret ei valmista, kuna hetkel on see ūks ELi madalamaid ning jāāb kontrollvāārtusest oluliselt vāiksemaks.

■ Inflatsioon on ūks pōhilisi takistusi euro kiirel juurutamisel Lātis ■

Viimase kahe aasta suundumused nāitavad, et **Lāti jaoks vōib inflatsioon kujuneda problemaatiliseks lāhenemisteguriks**. Aastatel 1999–2002 oli inflatsioonitase madal ega ūletanud keskmist seatud kriteeriumi, ent alates 2003. aastast on see olnud tōusuteel ja seab ohtu kriteeriumi tāitmise māāratud aja jooksul. Esialgne inflatsioonitōus oli seatud pōhiliselt pakkumispoolsete teguritega.

Inflatsiooni mõjutavad pakkumispoolsed tegurid

- Muutused reguleeritud hindades (*mitmekordsed gaasihinnamuutused alates 2003. aasta keskpaigast ja elektritariifide tõus 1. jaanuarist 2004, sh 15%ne tõus üksiktarbija jaoks; üürihindade ja raviteenuste kallinemine aprillis 2005*);
- kaudsete maksude tõus (*käibemaksu arvutusbaasi laienemine kommunaalteenuste ja teatud kaupade puhul ning järkjärguline tubaka- ja kütuseaktsiisi tõus kooskõlas ELi seadusandlusega*);
- töötlemata toidukaupade hindade tõus (*2003. aastal mõjutasid seda ilmastikuolud, 2004. aastal nii ilmastikutingimused ja kehv saak kui ka nt energiahinna tõusuga kaasnev kulude kasv*);
- vahetuskursi mõju (*euro kiirel kallinemisel tõusid 2003.-2004. aastal paljude tarbe- kaupade, sh tekstiilikaupade, jalanõude ja farmaatsiatoodete hinnad*);
- üleilmne naftahinnatõus (*kasvava nõudluse ja piiratud kaevandamise tõttu 2004.-2005. aastal*).

Mainitud teguritest saab valitsus teatud ulatuses mõjutada vaid reguleeritud hindade arengut. Reguleeritud hindu tõstetakse avalike teenusepakkujate kulude hinnangulise kasvu ning elanikkonna ostujõu muutuste analüüsi põhjal. Mõnedes uutes ELi liikmesriikides (nt Slovakkias) rakendati muudatusi reguleeritud hindades juba varem, 2003. aasta algul; seetõttu näitab Slovakkia inflatsioon hetkel langustrendi.

Siiski tuleb tunnistada, et selle riski põhjusteks ei ole ainult pakkumispoolsed tegurid ja praegune inflatsioonimäär, vaid ka nõudluspoolsed tegurid, mis avaldavad kasvavat mõju tarbijahindadele, ning ka teised mõjurid, st kompensatsioonimehhanismid, mis rakendati praeguse inflatsiooni tulemusel (palgaarengud, pensionide ja muude maksete indekseerimine). Seda näitavad nii palgatõus 2005. aasta algul (esimeses kvartalis ulatus nominaalse netopalka kasv 16,8%ni, kusjuures reaalpalk suurenes 9,4%, mis tähendab, et elanikkonna keskmine ostujõud on paranenud) kui ka kiire laenukasv (2005. aasta esimeses kvartalis oli aastakasv ligi 50%). Samuti tuleb arvesse võtta inflatsiooniootusi. Nii suurenes järsult nõudlus teatud kaupade järele enne Läti ühinemist ELiga, mis ühtlasi kergitas ka nende kaupade hindu.

■ Läti vajab inflatsiooni ohjeldamiseks terviklikku lahendust ■

Arvestades praegust inflatsioonidünaamikat ning seda mõjutavaid tegureid ja riske, on võimalik, et Läti ei pruugi lähenemise hindamise hetkel hinnastabiilsuse kriteeriumit täita, juhul kui lähitulevikus ei võeta meetmeid inflatsiooni ohjeldamiseks. Seni on Läti keskpank võtnud mitmeid meetmeid, et vähendada suure sisenõudlusega seotud inflatsiooniriske. 2004. aasta märtsis ja novembris tõstis Läti keskpank refinantseerimismäära tervelt 1 protsendipunkti võrra ehk 4%ni. 2004. aasta juulis tõsteti keskpanga kohustusliku

reservi määra 3%lt 4%le ja novembris laiendati kohustusliku reservi baasi, lisades sellesse pankade kohustused välispankade ja välisriikide keskpankade ees alates 2005. aasta jaanuarist. Juulis 2005 tõsteti kohustusliku reservi määra 6%le. Paraku vähenes lati sidumisel euroga ja Läti ühinemisel ERM2ga Läti keskpanga kasutada olevate instrumentide valik ja nende tõhusus inflatsiooni piiramisel. Seetõttu tuleb aktiivselt kasutada ka teiste Läti institutsioonide käsutuses olevaid võimalusi, pöörates samaaegselt tähelepanu erinevatele võimalustele inflatsiooni vähendamiseks.

Leiame, et põhiliselt tuleks keskenduda **suure sisenõudluse piiramisele, konkurentsi edendamisele teatud turusegmentides, inflatsiooniootuste vähendamisele ning hindade ja/või kulude alandamisele suunatud administratiivsetele meetmetele**¹.

Sisenõudluse vähendamiseks tuleks kaaluda võimalust rakendada meetmeid eelarvepoliitiliste stiimulite nõrgendamiseks, muuta laenu võimalust mööda raskemini kättesaadavaks ning piirata kiiret palgakasvu. Konkurentsi soodustamiseks tuleks kaasa aidata uute turuosaliste sisenemisele turusegmentides, kus praegu on konkurents madal ja turuosalisel saavad hindadega manipuleerida.

Inflatsiooniootuste ja nende poolt tarbijahindadele avaldatava mõju vähendamiseks tuleks läbi viia teabekampaania. Avalikkust tuleb teavitada inflatsiooniprotsessist ja selle mõjust tulevastele hinnamuutustele Lätis. Lisaks eeltoodule tuleks kaaluda ka administratiivsete meetmete võtmist, mis suudaksid inflatsiooni vähendada tehniliselt (nt vähendades mõningaid kaudseid makse²). Kuigi selline samm ei lahendaks probleemi põhiolemust, võib see siiski inflatsiooni vähendamisele kaasa aidata, kui teised meetmed osutuvad ebapiisavaks või nende mõju konvergenti(kriteeriumide täitmise – toim.) hindamise hetkel pole täiel määral avaldunud. Inflatsiooni alanemine aitaks oluliselt kaasa ka inflatsiooniootuste vähendamisele, mis omakorda avaldaks positiivset mõju tulevastele hinnamuutustele.

¹ Siinkohal mõeldakse hindade alandamist ja võimalusel administratiivsete meetmete abil (st lisaks reguleeritud hindadele teatud ulatuses meetmete abil, mida valitsus saab võtta, nt maksuseadusandluse vallas). (Toim.)

² ELi seadusandlus määratleb teatud toodete puhul maksu alammäärad. Seetõttu on võimalik vähendada näiteks toiduainetele kehtestatud käibemaksu. (Toim.)